

راهبردهای تربیت انسان پیش از تولد در جهت هویت‌سازی دینی بر اساس قرآن و حدیث

زهرا بیات^۱

شهره شریفی^۲

چکیده

تربیت انسان از جمله مباحث مهم در آیات و روایات است که از پیش از تولد آغاز و تا پایان عمر ادامه دارد. این پژوهش، از میان آیات و احادیث معصومان علیهم‌السلام، آن دسته از معارفی را که برای تربیت انسان پیش از تولد راهکار ارائه می‌دهد، استخراج کرده و بر اساس آن به الگونیسی همت گمارده‌است. این الگونیسی تربیتی برای پاسخ به این پرسش در عرصه‌ی نگارش حاضر شده‌است که آیا مراقبت‌های پدر و مادر پیش از تولد فرزند در هویت‌سازی دینی او نقشی دارد و فرزند پس از تولد و در بزرگسالی این هویت دینی ناشی از وراثت را حفظ می‌کند یا از طریق اهرم اجتماع و خودآگاهی‌های ناشی از آن، هویت دینی او با چالش مواجه خواهد شد. این پرسش از طریق تحلیل و تبیین آیات و احادیث و ارائه‌ی راهکار تربیت صحیح پیش از تولد پاسخ داده شده‌است و سرانجام به این نتیجه رسیده‌است که تربیت، امری مهم در فرایند زندگی انسان است و اسلام آن را پیش از تولد آغاز می‌کند، گرچه نمی‌توان وراثت و مراقبت‌های تربیتی پدر و مادر را نادیده گرفت، اما این سؤال نیز مطرح خواهد شد که اختیار انسان در مواجهه‌ی او با هستی چه نقشی در انتخاب خیر و شرّ دارد.

کلیدواژه‌ها: الگوی تربیت، تربیت، پیش از تولد، هویت، قرآن، حدیث

۱. طلبه‌ی سطح سه رشته‌ی کلام اسلامی، z.bayat153@gmail.com

۲. دانش‌آموخته‌ی سطح سه رشته‌ی تفسیر و علوم قرآنی مدرس حوزه‌ی علمیه‌ی خاوران. ایران

Sh.sharifi56@yahoo.com

تربیت انسان و هویت‌بخشی دینی به آنان، یکی از مهم‌ترین و عمده‌ترین وظایف هر پدر و مادری است که برای آن در محضر خداوند بازخواست می‌شود. امام سجاد علیه‌السلام درباره‌ی حق فرزند بر پدر و مادر می‌فرماید: «حق فرزندی بر تو این است که بدانی او جزئی از وجود توست، در دنیا با هر خیر و شری که دارد به تو منسوب است، در حسن تربیت، رهنمایی به خدا، و کمک به او در اطاعت از تو، و ایجاد روح فرمانبرداری در او مسئولی و در این باره پاداش یا کیفر داری.»^۱ با توجه به این سخن امام، تربیت فرزند و انسان‌سازی به‌اندازه‌ای مهم است که پدر و مادر مدت‌ها پیش از تولد باید آماده‌سازی کنند.

تربیت و هویت اسلامی دو رکن مهم در انسان‌سازی است که به یک‌دیگر وابسته و هریک برای دیگری ضروری هستند. در واقع، پدر و مادر با تربیت دینی فرزند به او هویت دینی می‌دهد و او با هویت دینی به جامعه‌ی بزرگ‌تر قدم می‌گذارد و در ساخت جامعه بر اساس طراحی خداوند مشارکت می‌نماید. بنابراین وظیفه‌ی پدر و مادر در این امر خطیر انسان‌سازی بسیار سخت و دشوار است که اگر به‌خوبی از عهده برآیند، آخرت نیکویی خواهند داشت.

ارائه‌ی الگوی تربیتی برای هویت‌سازی دینی فرزندان، نکته‌ی مهمی است که برخی پژوهشگران به آن اهتمام داشته‌اند که البته با عنوان الگونویسی نبوده و بیش‌تر تحت عنوان وظایف پدر و مادر و حقوق فرزندان بر پدر و مادر نگاشته شده است، اما محققان این مقاله با اثر جامع و کاملی که بتوان با استناد به آن الگوی تربیتی اسلام را برای پیش از تولد جهت هویت‌سازی دینی استخراج کرد، برخورد ننمودند و این ضعف و نقص منابع موجود است که اثر علمی قابل ملاحظه‌ای پیرامون نقش تربیت در هویت‌سازی دینی پیش از تولد مورد توجه پژوهشگران قرار نگرفته است. تنها کتابی که به مسئله‌ی آغاز تربیت از پیش از تولد توجه کرده و رنگ‌وبوی دینی نیز دارد، کتابی است که زهرا حیرانی و صفا مصطفایی با نام «تربیت کودک قبل از تولد» در سال ۱۳۹۴ نگاشته و چاپ کرده‌اند و در چهار فصل توصیه‌های عملی و در دسترس را پیرامون تربیت کودک پیش از تولد ارائه داده‌اند. اما این اثر نیز به هویت‌سازی دینی و الگونویسی توجه نداشته و صرفاً از منابع روایی برای ارائه‌ی راهکارهای تربیت فرزند سود جسته است.

البته در میان کتاب‌های منتشرشده پیرامون تربیت، برخی کتاب‌ها از آثار پژوهشگران غیر مسلمان مشاهده شد که به فارسی ترجمه شده‌اند و درباره‌ی تربیت کودک پیش از تولد پژوهش نموده و

۱. ابن شعبه حرانی، تحف العقول عن آل الرسول، صص ۵۸۴ - ۵۸۵.

راهکار ارائه می‌دهند، اما چون دغدغه‌ی هویت‌سازی در فضای اسلامی و به‌ویژه شیعی را ندارد، از معرفی آن‌ها در پیشینه‌ی تحقیق اجتناب شده‌است.

۱- مفهوم‌شناسی

۱-۱- تعریف تربیت

تربیت، به‌معنای به فعلیت درآوردن استعدادهای درونی و بالقوه و پروردن آن است،^۱ بنابراین با ساختن به‌معنای پیراستن و آراستن شیء یا اشیاء تحت نوع خاصی متفاوت است.^۲ به نظر می‌رسد تربیت را بتوان برانگیختن و فراهم‌آوردن موجبات رشد، پرورش و شکوفایی تمامی استعدادها، توانایی‌ها و قابلیت‌های انسان به‌منظور رسیدن به کمال و سعادت مطلوب تعریف کرد.^۳

۱-۳- تعریف هویت دینی

هویت، واژه‌ای عربی از ریشه‌ی «هو» و به‌معنای خودی چیزی^۴، تشخص^۵ و شخصیت و حقیقت چیزی است^۶ که باعث تمایز هویت یک شخص از شخص دیگر می‌شود.^۷ به نظر می‌رسد هویت، دو معنای اصلی داشته باشد: همسانی و تمایز مطلق و تمایزی که به مرور زمان باعث سازگاری و تداوم می‌شود.^۸

نخستین تعریف هویت که در علم روان‌شناسی ارائه شده‌است، هویت را جریان تلفیق تغییرات فردی و نیازهای اجتماعی برای آینده می‌داند که احساس این‌همانی و وحدت شخصیت را به‌وجود می‌آورد.^۹ در واقع، هویت، پدیده‌ای سیال و چندوجهی و حاصل فرایند مستمر تاریخی است که تحت تأثیر شرایط محیطی همواره در حال تغییر است.^{۱۰} بنابراین، هویت یعنی چگونه‌زیستن که در نهایت به کیستی فرد می‌انجامد.

هویت انسان متشکل از جسم و روح اوست و سبک زندگی که جسم و روح را مدیریت می‌کند، هویت انسان را تشکیل می‌دهد؛ به همین دلیل فردی که مؤمن به دستورات الهی است در ظاهر او نیز اثر می‌گذارد و حتی خوراک و پوشاک او نیز برای او هویت‌ساز است. برای نمونه، زنی که مراقب رفتار

۱. مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۵۶.

۲. همان، ص ۷۶.

۳. بهشتی، مبانی تربیت از دیدگاه قرآن، ص ۳۵.

۴. حسینی دشتی، معارف و معاریف، ج ۸، ص ۵۹۱۰.

۵. دهخدا، لغت‌نامه.

۶. معین، فرهنگ فارسی.

۷. انوری، فرهنگ بزرگ سخن، ج ۸، ص ۸۴۶۰.

۸. ر.ک. رتوفی، «مؤلفه‌های هویت دینی»، دین و ارتباطات، ص ۹۴.

۹. همان.

۱۰. بهاروندی، «هویت‌سازی دینی (اسلامی) و جهانی‌شدن»، سایت پژوه، ۱۴۰۲/۹/۱۰.

خود در جمع مردان است و خود را می‌پوشاند، و یا فردی که شراب نمی‌نوشد و گوشت خوک نمی‌خورد، و یا شخصی که هنگام نماز دست از کار می‌کشد و نماز می‌خواند و در ماه رمضان دست از سفره‌ی غذا برمی‌دارد و ساعاتی را به گرسنگی و تشنگی سپری می‌کند، در واقع هویت مسلمانی خود را نمایش می‌دهند.

بنابراین، هویت دینی انسان، آن چیزی است که سبک زندگی او را بر اساس آموزه‌های الهی شکل می‌دهد که انسان بر اساس آن هویتی روشن، امیدبخش و هدفمند به‌دست می‌آورد و در این هویت چیزی نقش‌آفرینی می‌کند که همواره با اوست و مرگ و برزخ و دوزخ نیز آن را از او جدا نمی‌کند؛ بنابراین اعتقاد، اخلاق و اعمال، ارکان هویت دینی انسان است و کسی که با این سه رکن، سبک زندگی خود را سامان بخشد، هویت دینی خود را نشان داده‌است.^۱ در واقع هویت دینی همان ایمان مذهبی است که امیرالمؤمنین علیه‌السلام نشانه‌های آن را این‌گونه توصیف می‌کنند: «نشانه‌های ایمان آن است که راست بگویی، آن‌گاه که تو را زیان رساند و دروغ نگویی که تو را سود رساند و بیش از مقدار عمل سخن نگویی و وقتی از دیگران سخن می‌گویی، از خدا بترسی.»^۲

در یک تقسیم‌بندی، هویت دینی را در چهار بخش می‌توان دسته‌بندی کرد که همگی برای تربیت فرزندی که قرار است در بزرگسالی انسان دینی باشد، مهم است. این چهار بخش عبارتند از:

هویت دینی روش‌مدار: هدف و روش زندگی را باید از دین گرفت.

هویت دینی هدف‌مدار: اهداف کلی از دین اخذ می‌شود، اما فرد می‌تواند روش را خودش برگزیند.

هویت دینی اخلاق‌مدار: اهداف و روش از دین اخذ نمی‌شود و فرد بر اساس شرایط و اقتضائات برون‌دینی تصمیم می‌گیرد چه رفتاری داشته باشد.

هویت دینی عرف‌مدار: فرایند جامعه‌پذیری، دین را به افراد منتقل و در آن‌ها درونی می‌کند و خود در انتخاب دین‌داری خیلی مؤثر نیستند.^۳

به نظر می‌رسد هویت دینی که مدّ نظر اسلام باشد و انسان را به مقصد برساند، آن هویت دینی‌ست که هدف و روش زندگی را به انسان نشان دهد، آن روش و هدفی که در طراحی خداوند برای انسان در نظر گرفته شده است.

۲- هدف تربیت

تربیت مانند هر فعالیت ارادی دیگر انسان، هدفی را دنبال می‌کند. هدف‌داری تعلیم و تربیت از هدف‌داری نظام آفرینش و نوع جهان‌بینی و انسان‌شناسی و مبانی پذیرفته‌شده‌ی مکاتب تربیتی جدا

۱. حیدری، «هویت دینی و نقش فطرت در آن با تأکید بر نهج البلاغه»، ص ۶.

۲. نهج‌البلاغه، حکمت ۴۵۸.

۳. ر.ک.، حیدری، همان.

نیست؛ یعنی هر مکتبی با توجه به مبانی اعتقادی خود، از تربیت انسان هدف خاصی را دنبال می‌کرده و می‌کند.^۱ اسلام نیز بر اساس طراحی خدا در آفرینش طبیعت و انسان و تعریف عنصر روحانی و الهی برای وجود انسان و نگرش خاص به آغاز و انجام او، هدف تربیت را رساندن انسان به کمال مطلوب و ممکن برای او می‌داند.^۲ خداوند در آیه‌ی شریفه‌ی «يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ»^۳ انسان تا زمانی که دنیا را ترک کند، در رنج و سختی زندگی می‌کند. بنابراین هدف تربیت را می‌توان در دو ساحت شناساندن موانع و آفت‌های کمال وجودی انسان و رفع و زدودن آن موانع و آسیب‌ها جست‌وجو کرد.

هدف تربیت در قرآن و حدیث، همسو با هدف آفرینش است؛ یعنی انسان تربیت می‌شود به گونه‌ای زیست کند که هدف آفرینش محقق شود. طبق آیات قرآن، هدف آفرینش، عبودیت است. خداوند در سوره‌ی ذاریات آیه‌ی ۵۶ می‌فرماید: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» و البته روشن است که خداوند به عبادت انسان نیاز ندارد و انسان را نیافریده است که معبود باشد، بلکه او را آفریده که عابد باشد^۴ و در مسیر تکامل از طریق عبادت او به آخرین مرحله‌ی انسانیت برسد. این هدف تربیت با آیه‌ی شریفه که می‌فرماید: «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ»^۵ بنابراین می‌توان گفت: هدف تربیت، هویت‌بخشی به انسان است، به این معنا که برای رشد اختیار انسان‌ها و شکل دادن به روحیات، گرایش‌ها، تعلقات، ذهنیات و اعتقادات آن‌ها بستر مناسبی فراهم شود.^۶

۴- راهبردهای تربیت فرزندان پیش از تولد

برای ارائه‌ی الگوی صحیح تربیتی و استخراج این الگو از سیره‌ی معصومان علیهم‌السلام روش‌های زمینه‌ساز تربیت درست را می‌توان از متن روایات استنباط کرد که به دو دسته‌ی کلی روش‌های زمینه‌ساز پیش از تولد و پس از تولد تقسیم می‌شود. در این مقاله، صرفاً روش‌های زمینه‌ساز پیش از تولد بررسی و تحلیل شده و الگوی مناسب آن ارائه خواهد شد.

۱. هاشمی، سید حسین، «چیستی و اهداف تربیت»، پژوهش‌های قرآنی..

۲. همان.

۳. انشقاق/۶؛ ای انسان! تو با تلاش و رنج به سوی پروردگارت می‌روی و (سرانجام) او را ملاقات خواهی کرد.

۴. طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۸، ص ۳۸۶.

۵. فرقان/۷۴؛ و کسانی که می‌گویند: پروردگارا به ما همسران و فرزندان عطا کن که نور چشم ما باشند.

۶. دزفولیان، «اهمیت نهادینه‌شدن تربیت هوینی در تعلیم و تربیت»، فارس من، ۱۴۰۲/۸/۱۰؛ نظریه‌ی تربیتی، نظریه‌ی آیت‌الله میرباقری‌ست که در دفتر مطالعات تربیت آینده به آن اهتمام دارند.

مودت پدر و مادر آن‌ها را وادار می‌کند در حق فرزندان نشان شفقت و مهربانی نشان دهند و اگر این‌گونه نبود، نسل انسان منقرض می‌شد.^۱ در واقع، مودت به معنای محبتی است که اثرش در مقام عمل ظاهر می‌شود.^۲

رحمت، کلیدواژه‌ی دیگر این آیه، نوعی مهربانی است که مقتضی احسان نسبت به مرحوم است که اگر فاعل این رحمت خداوند باشد، نشانه‌ی انعام، احسان، بخشش و فضل است و اگر رحیم، انسان باشد، نشانه‌ی ترحم و دلسوزی است.^۳ به بیانی دیگر، رحمت، نوعی تأثیر نفسانی است که در دل فرد رحیم نسبت به مرحومین ایجاد می‌شوند، کسانی که فاقد کمال و محتاج رفع نقص هستند؛ فرد رحیم در این مقام به خاطر صفت رحمت خود به رفع نقص مرحوم اقدام می‌کند.^۴

آرامش، دوستی و مهربانی رمز ماندگاری خانواده و محل تأمین آرامش روانی اعضاست که از طریق دوستی و محبت همسران به سایر اعضای خانواده منتقل می‌شود. آرامش روانی همسران پیش از تولد فرزند نقش سازنده‌ای در هویت‌سازی دینی کودک دارد؛ زیرا اگر کودک در یک خانواده‌ی مذهبی متولد شود و رشد کند اما در آن خانواده آرامش و مهربانی جایگاه خاصی نداشته باشد، تربیت صحیح و سالم نیز شکل نمی‌گیرد. به عبارتی دیگر، اختلافات پدر و مادر و فقدان آرامش روانی آنان کودک را در معرض ناآرامی درونی قرار می‌دهد که در بزرگسالی و در مواجهه با انواع بزره‌های اجتماعی با سستی برخورد می‌کند و جذب آن‌ها می‌شود و یکی از این چالش‌های اجتماعی، تغییر دین و یا بی‌مبالاتی به دین است. بنابراین هویت‌سازی دینی کودک با بهره‌گیری از الگوی مودت و رحمت امکان وقوع بیش‌تری دارد.

۴-۴- انتخاب روش تربیتی یکسان

توافق والدین در روش تربیتی فرزندان نقش مهمی در تربیت سالم آنان دارد. فرزندان که در خانواده‌هایی زندگی می‌کنند که از روش تربیتی یکسانی برای آنان استفاده می‌شود، حس امنیت بیش‌تر و اعتماد به نفس بالاتری برخوردارند و می‌توانند برای اهداف خود به‌تر برنامه‌ریزی کنند.^۵ این ثبات در روش تربیتی به بقای آرامش در خانواده منجر می‌شود که نتیجه‌ی آن ثبات شخصیت فرد و ثبات هویت دینی شکل گرفته در او خواهد بود.

عدم توافق پدر و مادر در سبک تربیتی فرزندان و اختلاف پرتکرار آن‌ها در نهایت منجر ایجاد تنش و اضطراب در فرزندان شود^۶ و این تنش در شکل‌گیری شخصیت با ثبات آن‌ها نقش مهمی ایفا می‌کند؛ عدم ثبات شخصیت، هویت دینی را نیز با چالش بزرگی مواجه می‌سازد.

۱. ر.ک. طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۶، ص ۱۶۷.

۲. همان، ص ۱۶۶.

۳. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۳۴۷.

۴. طباطبایی، همان.

۵. گرجی، «اهمیت توفیق والدین در تربیت فرزندان»، «ایگاه خبری علمی و تخصصی روانشناسی و بهداشت روان»، ۱۴۰۴/۸/۲.

۶. گرجی، همان.

الگوی مناسب در توافق روش تربیتی این است که تربیت نباید میدان انتقام‌جویی پدر و مادر شود؛ زیرا این مسئله زمینه‌ساز اصلی تخریب شخصیت کودک است^۱ که به شدت هویت دینی را با چالش مواجه می‌سازد.

۴— کسب روزی حلال و پاک

کسب روزی حلال و پاک، یکی از دستورات خداوند^۲ است که به آن سفارش اکید نموده‌است، کسب روزی حلال و پاک وظیفه‌ی پدر در مقابل خانواده است، چنان‌که رسول الله صلی‌الله‌علیه‌وآله درباره‌ی این وظیفه‌ی خطیر پدر می‌فرماید: «الكَادُ لِعِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»^۳ نکته‌ی مهم آن است که روزی حلال بر روح انسان تأثیر می‌گذارد و روزی پاک بر جسم او.

اسلام برای بدن انسان احترام زیادی قائل است و آن را با مجازدانستن انواع خوراکی‌های مضرّ تحقیر نمی‌کند و در واقع، ممنوعیت‌های غذایی مانند حرمت خون، مردار، خوک^۴ و شراب^۵ برای حفظ بدن انسان از بیماری‌ها و از بین رفتن سلامتی اوست. وقتی بدن انسان، ابزار تکامل روح اوست، تحقیر این بدن نیز تحقیر شخصیت اوست و کسی که مرتکب این عمل شود، به ناگزیر باید کیفر و قصاص شود.^۶ بنابراین غذا، مهم‌ترین وسیله‌ی حفظ بدن است که با طهارت و پاکی آن می‌توان جسم و روح سالمی را انتظار داشت.

انجام واجبات دینی و عبادت‌هایی مانند نماز، روزه، جهاد و خدمت به دیگران با توانایی و سلامت بدن میسر خواهد شد. ارتباط بدن و روح با یک‌دیگر و تأثیرگذاری بر یک‌دیگر چیزی نیست که بتوان آن را انکار کرد. سلامت یا بیماری بدن در نشاط و فعالیت یا افسردگی و ناتوانی روح اثر مستقیم دارد. غذا، نزدیک‌ترین شیء خارجی به انسان است که از اصلی‌ترین نیازهای او نیز به‌شمار می‌رود که اگر به موقع و سالم به بدن نرسد، بدن به زودی از دست می‌رود.^۷ بنابراین انسان باید در تأمین غذای پاک، سالم و حلال بکوشد که اگر بدن در صورت تناول غذای ناپاک و حرام به سستی و ضعف کراید و بیمار شود و نتواند وظایف دینی خود را انجام دهد، باید در قیامت پاسخ‌گو باشد.

خداوند در چندین آیه از جمله «يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا»^۸ به تناول غذای پاک و حلال تأکید کرده‌است. منظور از حلال، چیزی‌ست که ممنوعیتی نداشته باشد و طیب، چیز پاک‌ی‌ست که موافق طبع سالم انسانی باشد.^۹

۱. «اختلاف نظر والدین در تربیت کودک»، وب‌سایت تخصصی کودک و نوجوان، ۱۴۰۴/۸/۴.

۲. بقره/۵۷؛ وَ ظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَ لَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ؛ مؤمنون/۵۱؛ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

۳. مجلسی، بحارالأنوار، ج ۱۰۳، ص ۱۲.

۴. مائده/۳.

۵. مائده/۹۰.

۶. نمازی‌زاده، سلحشور، تربیت بدنی عمومی، ص ۳.

۷. مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، ج ۲۶، ص ۱۴۴.

۸. بقره/۱۶۸.

۹. مکارم شیرازی و دیگران، همان، ج ۱، ص ۵۶۹.

نتیجه‌گیری

تربیت فرزند به مثابه‌ی امر مهم انسان‌سازی و سیر انسان به‌سوی خلیفه‌اللهی، مسئله‌ی مهمی‌ست که مدت‌ها پیش از ازدواج آغاز و تا آخر عمر ادامه می‌یابد. این مقاله با بیان راهبردهای قرآن و حدیث در تربیت انسان به این نتیجه رسیده‌است که انجام آموزه‌های دین برای تربیت انسان الهی، ثبات شخصیت و اعتماد به نفس او را تضمین می‌کند و این فرد در بزرگسالی با هویت دینی خویش ارتباط بهینه برقرار کرده و به فرقه‌های دیگر گرایش نمی‌یابد. در واقع یکی از مهم‌ترین عوامل حفظ انسان از انحرافات در حوزه‌ی دین، ثبات شخصیت و اعتماد به نفس انسان است که پیشنهاد می‌شود محققان با تحقیق میدانی و پژوهش‌های روان‌شناسانه و البته دینی و مذهبی این موضوع را اثبات کنند. این مقاله در حدّ عنوان خود، مطالب را از آیه و روایت احصا نموده و پژوهش میدانی پیرامون این موضوع را به تحقیق دیگری می‌سپارد.

فهرست منابع

فهرست منابع

- قرآن کریم،
- نهج البلاغه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (شیخ صدوق)، **علل الشرایع**، ج ۲، نجف: المنشورات المكتبه الحیدریه، بی تا.

۲. _____، **من لایحضره الفقیه**، تحقیق و تصحیح: علی اکبر غفاری، ج، چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق.

۳. _____، **الأمالی**، قم: دراسات الاسلامیه، بی تا.

۴. ابن طاووس، علی بن موسی، **کشف المہجۃ لثمرۃ المہجۃ**، تحقیق: محمد حسون، قم: مکتب الاعلام الإسلامی، ۱۴۱۲ق.

۵. بهاروندی، ایوب، «هویت سازی دینی (اسلامی) و جهانی شدن»، **سایت پژوهه**، ۱۴۰۲/۹/۱۰.

۶. بهشتی، محمد، مبانی تربیت از دیدگاه قرآن، چاپ اول، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۷.

۷. بیرو، آلن، **فرهنگ علوم اجتماعی**، ترجمه ی باقر ساروخانی، تهران: کیهان، ۱۳۷۵.

۸. حسینی، اقدم، **فرهنگ واژه ها، تعاریف و اصطلاحات تعلیم و تربیت**، تهران: آموخته، ۱۳۸۷.

۹. حیدری، سید محمد، «هویت دینی و نقش فطرت در آن با تأکید بر نهج البلاغه»، **معارف**، ۱۳۹۴، خرداد و تیر، شماره ی ۱۰۹.

۱۰. دزفولیان، «اهمیت نهادینه شدن تربیت هوینی در تعلیم و تربیت»، **فارس من**، ۱۴۰۲/۸/۱۰؛

۱۱. دهخدا، علی اکبر، **لغتنامه**، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.

۱۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **مفردات الفاظ القرآن**، تحقیق: صفوان عدنان داوودی، بیروت: دار الشامیة، ۱۴۱۲ق.

۱۳. رئوفی، محمد، «مؤلفه های هویت دینی»، **دین و ارتباطات**، سال هفدهم، شماره ی اول و دوم، ص ۱۳۸۹.

۱۴. طباطبایی، سید محمدحسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، ج، چاپ دوم، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰ق.

۱۵. طبرسی، حسن بن فضل، **مکارم الأخلاق**، چاپ چهارم، قم: الشریف الرضی، ۱۳۷۰.

۱۶. قرطبی، محمد بن احمد، **الجامع لاحکام القرآن**، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۶۴.

۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، ج، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳.

۱۸. گرجی، مریم، «اهمیت توفیق والدین در تربیت فرزندان»، **پایگاه خبری علمی و تخصصی روانشناسی و بهداشت روان**، ۱۴۰۴/۸/۲.

۱۹. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، ج ۳، بیروت: دار احیا التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۲۰. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ یازدهم، تهران: صدرا، ۱۳۶۷.
۲۱. معین، محمد، فرهنگ فارسی. چاپ هجدهم، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۰.
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر و [دیگران]، تفسیر نمونه، چاپ دهم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱.
۲۳. نمازی‌زاده، مهدی، سلحشور، تربیت بدنی عمومی، تهران: سمت، بی‌تا.
۲۴. «اختلاف نظر والدین در تربیت کودک»، وبسایت تخصصی کودک و نوجوان، ۱۴۰۴/۸/۴.